

Andrzej SZYMAŃSKI*

Księga praw miejskich Głubczyc (*Codex Iuris Lubschicensis*)

Wprowadzenie

„Ottokar, z Bożej Łaski król Czech, książę Austrii, Styrii, Karyntii ogłasza wszystkim na zawsze [...], że My [...] uznajemy sprawiedliwe życzenia ogółu mieszczan Głubczyc i odnowiliśmy im prastary i z powodu starości zmurszały, nadany przez naszych przodków przywilej, który ze szczególną łaską potwierdziliśmy”¹. Słowa te widnieją na początku rękopisu Księgi praw miejskich Głubczyc – reprezentacyjnego manuskryptu znajdującego się obecnie w zasobach Archiwum Państwowego w Opolu, w Aktach Miasta Głubczyce, opatrzonego sygnaturą 208². Dzieło to ukończył w roku 1421³

* Uniwersytet Opolski, Wydział Prawa i Administracji, e-mail: andrzej@kozle.pl.

¹ Zob. K. Maler, *Codex Iuris Lubschicensis – Księga praw miejskich Głubczyc*, <http://muzeum.powiatglubczycki.pl/35/codex-iuris-lubschicensis-ksiega-praw-miejskich-glubczyc.html> (4.07.2016).

² G. Roth, *Księga praw miejskich Głubczyc. Powstanie i znaczenie*, [w:] *O Księdze praw miejskich Głubczyc. Studien zum Leobschützer Stadtrechtbuch*, Wrocław 2006, s. 68. To unikalne wydawnictwo znajduje się w Powiatowym Muzeum Ziemi Głubczyckiej, w Archiwum Państwowym w Opolu oraz w czytelni Biblioteki Głównej Uniwersytetu Opolskiego, gdzie nosi sygnaturę 488622 L.

³ W przywołanym tekście G. Roth na s. 68 mylnie podano datę 1241. Na s. 69 cytowany jest kolofon łaciński Mikołaja Brevisa, znajdujący się na końcu Księgi: *Anno domini millesimo. Quadringentesimo. vigesimo j.º Mº. CCCC.º XX. Jº. Feria vj. q(uas)i hora vj. jp(s)o die S. Arnolphi (con)fessoris Compleu(it) Nicolaus Breuis. Kathe/dralis Crac(oviensis) librum ju/ris jn lubschicz. deo gra(cias) Tunc t{em}p(or)is fuerunt heretici in Bohemia*. Tłumaczenie kolofonu: „W roku Pańskim 1421 dnia szóstego [= piątek] około godziny szóstej w tym dniu św. Arnulfa Wyznawcy [= 18 czerwca] Mikołaj Brevis, katedralis w Krakowie, ukończył Księgę praw miejskich Głubczyc. Bogu niech będą dzięki. W owym czasie w Czechach byli heretycy [= Husyci]”. W dalszej części swego tekstu, m.in. na s. 74, G. Roth podaje dzień 18 lipca 1421 r. jako datę ukończenia Księgi. Ten dzień wydaje się poprawny, gdyż wspomnienie liturgiczne św. Arnulfa Wyznawcy przypada właśnie na 18 lipca, nie zaś na 18 czerwca.

na zlecenie głubczyckiej rady miejskiej katedralis krakowski⁴ Mikołaj Brevis (Krótki)⁵, jak niektórzy uważają – syn Jana z Głubczyc⁶, zaś iluminację Księgi wykonał Jan z Żytawy (Johannes von Zittau)⁷.

„Kodeks spisany jest gotykiem, obustronnie na 241 pergaminowych kartach z koziej skóry w dwóch kolumnach (kilka stron ma jedynie liniaturę). Oprawiony jest on wtórnie (pocz. XX w.) w deski dębowe obciągnięte brązową skórą. Narożniki obu okładek i [ich] środki posiadają mosiężne okucia z ażurowym motywem korony oraz stożkowate guzy – stopki. Księga ma wymiary 40 × 29,5 [cm] i jest dobrze zachowana”⁸.

Po odebraniu dzieła ok. 1422 r. przez radę miejską w Głubczycach⁹ kodeks stał się najważniejszą księgą zawierającą ustawodawstwo miejskie. Reprezentacyjna księga nie była jednak używana na co dzień, w tym celu kilkadziesiąt lat później powstała kopia, pozbawiona ozdób i iluminacji. Przepisy zawarte w księdze utraciły moc prawną dopiero w 1599 r., kiedy to margrabia brandenburski Georg Friedrich Hohenzollern nadał Głubczycom nowe prawa miejskie, unieważniając jednocześnie te, które były zawarte w omawianym kodeksie¹⁰. Księgę praw miejskich Głubczyc złożono w archiwum, gdzie po ok. półtora wieku stała się przedmiotem zainteresowania historyków prawa i sztuki. Badania przerwała druga wojna światowa, po roku 1942 księga przestała być dostępna dla uczonych¹¹. Mimo spalenia ratusza głubczyckiego w 1945 r. archiwum miejskie ocalało prawie w całości i zostało rozdzielone między sąsiednie archiwa i muzea, aby w końcu znaleźć się w Archiwum Państwowym w Opolu. Księga praw miejskich Głubczyc jednak zaginęła¹². W roku 2002 w prasie pojawiły się informacje, że

⁴ Katedralis był zawodowym pisarzem przepisującym rękopisy za wynagrodzeniem i na zlecenie. W tym znaczeniu Mikołaj jest „autorem” Księgi. Nie był kompilatorem, tłumaczem czy twórcą tekstów, a jedynie „przepisywaczem” istniejących dokumentów. Zob. G. Roth, *op. cit.*, s. 74.

⁵ Na temat życia Mikołaja nie wiadomo wiele. Nikt o tym imieniu i przydomku Brevis nie pojawia się w krakowskich dokumentach uniwersyteckich z pierwszej połowy XV w. mimo istnienia tam niejednego „Mikołaja z Głubczyc”.

⁶ Zob. np. B. Piechaczek, *Codex Iuris Lubshicensis* (1421 r.). Kodeks praw miejskich Głubczyc jako przykład warsztatu artystycznego Jana z Żytawy, <http://docplayer.pl/2468492-Barbara-piechaczek-codex-iuris-lubshicensis-1421r.html> (5.07.2016); K. Maler, *Codex Iuris Lubshicensis*, <http://glubczyce.pl/203/codex-iuris-lubshicensis.html> (5.07.2016); S. Szyller, *Dzieje Księgi*, [w:] *O Księdze praw miejskich...*, s. 13.

⁷ Zob. S. Szyller, *op. cit.*, s. 13.

⁸ B. Piechaczek, *op. cit.*

⁹ O historii Głubczyc zob. <http://glubczyce.pl/41/12096/historia-glubczyce.html> (17.07.2016).

¹⁰ S. Szyller, *op. cit.*, s. 14.

¹¹ *Ibidem*, s. 15.

¹² Tak o losach księgi w XX w. i jej zaginięciu pisze K. Maler: „28 września 1910 roku Rada Miejska w Głubczycach powołała do życia muzeum, którego pierwszą siedzibą był ratusz. Dokładnie nie wiadomo, kiedy księga trafiła do zbiorów muzealnych, ale stała się jego najcenniejszym eksponatem. W 1914 roku zbiory muzealne wraz z kodeksem zostały przeniesione do budynku starego gimnazjum przy klasztorze franciszkanów, stanowiącego dziś zachodnie skrzydło klasztoru. Księga prawa leżała tam do marca 1945 roku. Władze Rzeszy daremnie próbowały ją pozyskać dla two-

kodeks znajduje się w posiadaniu znanej filantropki Barbary Piaseckiej-Johnson. Zamierzała ona sprzedać księgę na aukcji, aby dochód przeznaczyć na wsparcie swej fundacji dla dzieci autystycznych. Istniało zagrożenie, że bezcenne dzieło opuści kraj na zawsze. Ostatecznie Barbara Piasecka-Johnson postanowiła podarować Księgę praw miejskich Głubczyc polskiemu archiwom państwowym. Cenny dar został przekazany 22 lipca 2002 r. na ręce premiera Leszka Millera i trafił do Archiwum Państwowego w Opolu, gdzie – jak wyżej wspomniano – znajdował się już zespół dokumentów dotyczących Głubczyc¹³.

Zawartość prawna Księgi praw miejskich Głubczyc

Księga zawiera osiem tekstów w języku niemieckim (*Ostmitteldeutsch*) oraz łaciński kolofon Mikołaja Brevisa:

1. odnowienie praw i przywilejów dla Głubczyc wydane przez króla czeskiego Przemysła Ottokara II 1 września 1275 r. (*Handfeste*);
2. akt darowizny dotyczący lasu ofiarowanego miastu przez tegoż władcę 7 kwietnia 1265 r.;
3. spis treści Księgi Wilkierzy Głubczyc;
4. kopię przywilejów księcia Mikołaja II z Tropowicz z roku 1325;
5. dwie księgi Wilkierzy głubczyckich;
6. spis treści Prawa miśnieńskiego, księga 1;
7. oświadczenie rajców Głubczyc o wyższości prawa miśnieńskiego¹⁴;

rzonego w Bytomiu archiwum górnośląskiego. Księga została w Głubczycach. Niemieckie władze znające wielką wartość tego dzieła postanowiły je uchronić przed zbliżającym się frontem. 17 marca 1945 roku wyszedł rozkaz o ewakuacji mieszkańców, którym nakazano opuścić miasto. Ewakuowano również dokumenty miejskie. Załadowane nimi furmanki pojechały w kierunku Habelschwerdt, dzisiejszej Bystrzycy Kłodzkiej. Na jednej z nich znajdowała się skrzynka z kodeksem prawnym Głubczyc. W miejscowości Schreibendorf – Pisary koło Bystrzycy w zagrodzie nr 64 konwojenci porzucili furmanki. Mogło to nastąpić tuż przed 9 lub 10 maja 1945 roku, bowiem w tych dniach wojska I Frontu Ukraińskiego zajęły Bystrzycę [...]. Na kolejny ślad kodeksu [...] natrafiamy w Rzeszowie, gdzie w 1946 roku próbował go nielegalnie sprzedać pewien rosyjski Żyd”. K. Maler, *Codex Iuris Lubschicensis – Księga...* Tymczasem S. Szyller podaje, że istotnie w 1946 r. kodeks pojawił się w Rzeszowie, „gdzie zaproponowano jego zakup znanemu miejscowemu historykowi i etnografowi Franciszkowi Kotuli, który był wówczas dyrektorem Muzeum Miasta Rzeszowa. Według jego relacji Rada Miejska nie zgodziła się na zakup rękopisu dla muzeum, jego samego też nie było na to stać. Mimo to postawił swój znak własnościowy na odwrocie pierwszej karty ochronnej, tuż przy prawym brzegu: litera K (Kotula) z dodaną u góry pionową strzałką, przekreśloną poziomą linią falistą, obok połączone litery Rw (Rzeszów) oraz krzyż maltański (z herbu Rzeszowa), a pod spodem napisał datę: «16. IX. 1946». Od tego czasu Księga praw miejskich Głubczyc uznawana była za zaginioną, aczkolwiek Ulrich-Dieter Oppitz podał w 1989 r., że rękopis znajduje się w Polsce, w rękach prywatnych”. F. Kotula, *Diariusz muzealny 1942–1948*, Rzeszów 1999, s. 137–138, za: S. Szyller, *op. cit.*, s. 15.

¹³ W. Kalicki, *Księga z Głubczyc podarowana Polsce!*, „Gazeta Wyborcza” 2002 z 13 lipca, <http://wyborcza.pl/1,75248,932054.html> (5 lipca 2016); zob. także S. Szyller, *op. cit.*, s. 15.

¹⁴ G. Roth, *op. cit.*, s. 80: „My, rajcy miasta Głubczyce oświadczamy tym pismem, że za radą, wiedzą, wolą i zgodą naszych przelożonych, przysięgłych, mistrzów rzemiosła [...] zlecieliśmy napisa-

8. pięć ksiąg prawa miśnieńskiego;
9. łaciński kolofon Mikołaja Brevisa¹⁵.

Handfeste

Dokument pierwszy, zwany także *Handfeste*¹⁶, zawiera ponownie zapisane dawne prawo miasta Głubczyce, potwierdzone przez króla Przemysła Ottokara¹⁷. Pierwsze dziewięć paragrafów reguluje prawa i obowiązki mieszkańców miasta – należności podatkowe z tytułu posiadania nieruchomości gruntowych i od zbiorów wobec miasta i króla, prawa targowe, młyńskie, opłaty z tym związane, prawa własności, prawo mili¹⁸ oraz kwestie związane z nadawaniem urzędów¹⁹. Kolejne paragrafy dotyczą głównie prawa karnego, a zawierają w szczególności: definicje przestępstw i rodzaje kar za nie wymierzanych, rodzaje uszkodzeń ciała i wysokości odszkodowań za nie przysługujących, przyznanie żonie 1/3 majątku męża straconego za przestępstwo z wyjątkiem rabunku, podpalenia, zabójstwa i fałszowania monet, ustalenie trzech dorocznych terminów rozpraw sądowych i kar w wypadku niestawiennictwa, sposób płacenia grzywien, regulacje dotyczące transakcji handlowych („dobro skradzione lub zbiegłe należy bez żadnych ograniczeń do kupującego, jeśli udowodni on, że nabył je podczas otwartego targu”), określenie sposobu wykonania kar na skazanym złodzieju lub rabusiu, przepisy dotyczące przekazywania gruntów, kodyfikację tzw. zasady *Anefang* (określono tu reguły wydania skradzionego konia – należało w takim przypadku odnaleźć „najwyżej siódmego w kolejności posiadacza przed obwinionym” (w innych sprawach wymagano odnalezienia aż dwudziestego posiadacza)), pierwszeństwo rozwiązań polubownych w dochodzeniu swoich praw²⁰. Ostatni, 30. paragraf zawierał przywilej gwarantujący rajcom miej-

nie niniejszej księgi, którą rozpoczyna prawo miśnieńskie, ze względu na swoją szczególną przydatność ku szczególnej sławie i na pożytek naszego miasta, aby wszystkie postanowienia, które w niej zostały spisane, były dotrzymywane stale, bezbłędnie i bez żadnego sprzeciwu. Nie dotyczy to dożywotniej renty (użytkowania własności), świadczeń dla kobiet rozwiedzionych i wdów (udziału w majątku) – te należy traktować w dalszym ciągu tak, jak jest to napisane w księdze I naszych wilkierzy. A tego, czego nie da się poza tym znaleźć w wilkierzach, należy szukać w poniższych prawach miśnieńskich. Aby jeszcze trwalej zapewnić przestrzeganie w przyszłości wszystkich wcześniej i później spisanych praw, kazaliśmy wyroki zapisać tu szczególnie starannie”.

¹⁵ *Ibidem*, s. 69; zob. przyp. 3.

¹⁶ *Ibidem*. *Handfeste* jest to termin techniczny, oznaczający „dokument” lub „pisemną wersję prawa”.

¹⁷ Dokument ten jest od dawna znany nauce, był wielokrotnie tłumaczony na język niemiecki. Brak niestety do dzisiaj tłumaczenia na język polski.

¹⁸ Średniowieczny przywilej handlowy (monopol), na mocy którego wszystkie targi, składy, piekarnie, karczmy *etc.* w promieniu jednej mili musiały być własnością tego miasta.

¹⁹ G. Roth, *op. cit.*, s. 70.

²⁰ *Ibidem*.

skim i wójtom możliwość wyrokowania w sprawach nieujętych w *Handfeste* oraz nadawał takim wyrokom moc analogiczną do wydawanych w oparciu o konkretne przepisy²¹. Dokument zawiera podpisy, poświadczenie przez świadków i odciski pieczęci, co potwierdza jego autentyczność i ważność.

Akt darowizny lasu

Na mocy tego aktu król Przemysław Ottokar II darował miastu Głubczyc 20 łanów lasu o nazwie Tropowicz. Las ten mieszczenie mieli posiadać „weczyście na prawie dziedziczenia ku wspólnej korzyści”. Darowizna jednak odbyła się – zgodnie z prawnym obyczajem – ze świadczeniem wzajemnym. Król przyjął od mieszczan cztery złote marki. Nie była to transakcja kupno-sprzedaż, lecz raczej „wymiana uprzejmości” dwóch wzajemnie obdarowujących się stron.

Sam las był dla miasta nabytkiem bardzo wartościowym. Liczył ok. 480 ha²² powierzchni, planowano jego karczunek i uprawę tak pozyskanego pola na pożytek mieszczan.

Wilkierze

Termin „wilkierz” oznacza w języku niemieckim, z którego się wywodzi, „wolny wybór lub postanowienie”²³, w znaczeniu prawnym oznacza „wolny wybór”, „dobrowolną akceptację ustawy”, „umowę powstałą na podstawie obustronnej zgody”²⁴ lub prościej – „ustawę wydaną przez radę miejską lub ławę sądową, regulującą wewnętrzne sprawy miast i wsi lokowanych na prawie niemieckim”²⁵. Zatem wilkierz może oznaczać zarówno prawo dobrowolnie zaakceptowane przez miasto, jak i „rozrastający się zbiór uchwalonych ustaw”²⁶.

Zapis głubczyckich wilkierzy poprzedzony jest: tekstem będącym niepełnym odpisem przywileju nadanego 16 czerwca 1325 r. miastom Opa-

²¹ *Ibidem*, s. 79. Paragraf 30. *Handfeste*: „Tą samą wolą mieszczan tego miasta nadajemy im jako wyraz szczególnej łaski następujące prawo: jeżeli kiedykolwiek wójt albo rajcy, którzy w tym czasie przewodzą miastu, wydadzą jakiś wyrok w jakiejś sprawie, która nie została ujęta w powyższych artykułach, lecz powstała jako nowy problem z nieznanymi dziś treściami: pragniemy wtedy, aby został utrzymany ten sam wyrok stały i niezmienny, tak samo jak gdyby został tu opisany, chyba że stanowiłby naruszenie sprawiedliwości lub ogólnie przyjętych obyczajów. Gdyby jednak stanowił naruszenie sprawiedliwości lub ogólnie przyjętych obyczajów, postanawiamy, że należy go potraktować jako niedozwolony i nieodpowiedni”.

²² Badacz Ernst Bednara wyliczył obszar lasu na ok. 1500 ha. Zob. G. Roth, *op. cit.*, s. 70.

²³ Zob. J. Grimm, W. Grimm, *Deutsches Wörterbuch*, Bd. 30, Leipzig 1984, Sp. 205.

²⁴ G. Roth, *op. cit.*, s. 71.

²⁵ <http://sjp.pwn.pl/slowniki/wilkierz.html> (7.07.2016).

²⁶ G. Roth, *op. cit.* s. 71.

wa, Głubczyce, Karniów i Bruntal przez księcia opawskiego Mikołaja II²⁷, indeksem dla dwóch ksiąg Wilkierzy oraz trzema paragrafami z przywileju Mikołaja II, zawiera też zakończenie, w którym opuszczono podpis i datę wydania²⁸.

Wilkierze ujęte są w dwie księgi, odpowiednio liczące 118 i 42 rozdziały. Księga pierwsza zawiera unormowania dotyczące m.in.: naruszeń porządku publicznego, napadów na drogach publicznych, przeszukań, gwałtów, nierzędu, naruszeń nietykalności cielesnej (okaleczenie), zabójstw, długów, wykroczeń przeciwko zarządzeniom wójtowskim, zeznań składanych przed ławnikami²⁹. W księdze drugiej znajdujemy regulacje m.in.: prawa własności (dziedziczenie, plenipotencja, długi, dzierżawa, zastaw, odpowiedzialność za szkody poczynione przez zwierzęta, odprowadzanie ścieków), elementy prawa publicznego, takie jak ustanowienie wspólnego pasterza gminnego, szkody w zbiorach, naruszenia granic, prawo pasterskie, zachowanie się przed sądami, opłaty sądowe. Uwagę zwraca przewaga regulacji z zakresu prawa cywilnego nad unormowaniami karnymi³⁰.

Interesujący jest problem czasu i sposobu powstawania Wilkierzy. Początkowa część pierwszej księgi pochodzi z roku 1325, datą końcową byłyby tu lata 1420–1421, bowiem – jak już wyżej wspomniano – 18 lipca 1421 r. zakończone zostały prace nad całą Księgą praw miejskich Głubczyc. Jako że w mieście funkcjonował sąd apelacyjny, orzeczenia i wyroki, które z biegiem czasu stały się zapewne tworzywem Wilkierzy, przez dłuższy czas pozostawały w formie brudnopisów i luźnych, nieautentycznych zbiorów, później dopiero uporządkowanych i zestawionych w Księdze. Jednakże szczegółowe źródła zarówno Wilkierzy, jak i całej Księgi nie są do dzisiaj wystarczająco zbadane³¹.

Prawa miśnieńskie

Po Wilkierzach w Księdze praw miejskich Głubczyc umieszczono pięć ksiąg prawa miśnieńskiego. Prawo to wyewoluowało ok. połowy XIV w. i szybko zdobyło sobie niemałą popularność, trwającą aż do wieku XVI.

²⁷ *Ibidem*, s. 79–80: „My Mikołaj, z Bożej łaski książę opawski, oświadczamy wszystkim, którzy widzą, słyszą lub czytają ten list, że my z naszej książęcej łaski i z myślą o naszych wiernych sługach, widzieliśmy wierność naszych ukochanych mieszczan głubczyckich i daliśmy im taki przywilej, iż potwierdzamy ich we wszystkich prawach w sposób, w jaki to uczynił król Rzymu Rudolf, król Ottokar, król Waclaw, nasz ojciec książę Mikołaj i nasz pan król Jan przez to *Handfeste*, które mają (otrzymali) o swych prawach, z wyjątkiem (czasu), gdy w naszych miastach panowało wielkie zło i wojna”.

²⁸ G. Roth, *op. cit.*, s. 72.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*.

W skład kodeksu tego prawa, sporządzonego być może przez archiwistę miejskiego z Zwickau, wchodziły głównie normy z zakresu prawa karnego i cywilnego. Do źródeł prawa miśnieńskiego zaliczyć należy Zwierciadło saskie (*Speculum saxonum – Sachsenspiegel*), magdeburskie prawo obzarowe (*Magdeburger Weichbildrecht*), a także prawa miasta Goslar oraz kodeks miejski Zwickau³².

Prawo miśnieńskie, podobnie jak i inne spisy praw miejskich, istniało w wielu wariantach, dostosowanych do potrzeb różnych miast prawo w przyjmujących, co zalecał bądź akceptował sam kodeks miśnieński³³. Odmiana prawa przejętego przez Głubczyce należy do tzw. grupy śląskiej, zawierającej ok. 20 rękopisów, w tym Księgę praw miejskich Głubczyc.

Prolog do praw miśnieńskich zawiera przytoczone już wyżej (przyp. 14) zobowiązanie się rajców głubczyckich do stosowania tychże praw w przypadkach, których nie regulują Wilkierze. W innych przypadkach przed prawem miśnieńskim pierwszeństwo mają prawa miejscowe. Prawo miśnieńskie było zatem prawem uzupełniającym, komplementarnym w stosunku do przepisów Wilkierzy³⁴.

W pierwszej księdze praw miśnieńskich znajdujemy głównie regulacje z zakresu prawa spadkowego, w tym zdefiniowanie stopni pokrewieństwa jako podstawy dziedziczenia. Określono składniki gerady³⁵ i hergewetu³⁶, sposoby dziedziczenia w przypadku małżeństw posiadających potomstwo, bezdzietnych, dziedziczenie rodzeństwa, plenipotencje spadkobierców nieletnich i inne³⁷.

W księdze drugiej omówiono kwestie dotyczące: budowy domów, prawa własności nieruchomości, budowlanego, domowego, dzierżawy i zakazu posiadania lenna przez osoby duchowne. Zamieszczono tutaj także elementy prawa wiejskiego, takie jak: zasady hodowli bydła, postępowanie w przypadku strat spowodowanych przez zwierzęta domowe bądź dzikie, wysiewanie zbóż, zniszczenie ich bądź kradzież, dziesięcina itd.³⁸

³² *Ibidem*. Zob. także np. wprowadzenie do prawa miśnieńskiego: D. Munzel, *Meißener Rechtsbuch*, [w:] *Handvörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte*, Hrsg. A. Erler, E. Kaufmann, D. Merkmüller, Berlin 1977–1991, s. 153–163.

³³ G. Roth, *op. cit.*, s. 72 : „Także w krajach wiele miast ma swoje obyczaje, które nie są przestrzegane (są nieznanne) w prawie ogólnym, jednak (te miasta) mają je z własnej woli”.

³⁴ *Ibidem*, s. 73.

³⁵ Część majątku dziedziczona przez córki i synów, którzy wybrali stan duchowny, a w razie ich braku przez najbliższą krewną. Były to rzeczy wniesione przez żonę w wyprawie wraz z tymi przedmiotami codziennego użytku, które nabyła ona w czasie trwania małżeństwa. W skład gerady mogły wchodzić kosztowności i klejnoty, zatem często, szczególnie w zamożniejszych rodzinach, jej wartość była o wiele większa niż wartość hergewetu.

³⁶ Przedmioty, które mogły w dawnym prawie być dziedziczone jedynie przez krewnych męskich (odzież męska, konie wraz z uprzężą, broń, zbroja).

³⁷ G. Roth, *op. cit.*, s. 73.

³⁸ *Ibidem*.

W księdze trzeciej zawarto przepisy dotyczące m.in.: kwalifikacji osób zajmujących stanowiska sędziowskie, składu sędziowskiego podczas rozpoznawania spraw, formalności sądowych, terminów rozpraw i wezwań na nie, opłat sądowych, długów zastawów i poręczeń. Ostatni akapit zawiera przepisy specjalne dotyczące statusu społeczności żydowskiej w mieście³⁹.

Księga czwarta to głównie prawo procesowe. Znajdziemy tutaj przepisy dotyczące się m.in.: oskarżenia, postępowania dowodowego, skazania w przypadkach zbrodni głównych i przestępstw majątkowych (zabójstwo, morderstwo, uszkodzenie ciała, gwałt, naruszenie miru domowego, podpalenie, rabunek). Omówiono tutaj także postępowanie dowodowe, tzn. moc dowodów złożonych przez świadków oraz przez obronę oskarżonego⁴⁰.

Wreszcie w ostatniej, piątej księdze prawa miśnieńskiego w „wersji głubczyckiej” umieszczono najważniejsze regulacje z zakresu prawa publicznego i ustroju miejskiego. Mowa tu m.in. o urzędach rajców, burmistrza, ławników, pisarzy miejskich oraz o przysiędze, którą składał każdy urzędnik obejmujący swoją funkcję. Ujęto tutaj przepisy dotyczące funkcjonowania cechów rzemieślniczych, należących do nich mistrzów, a także indywidualne regulacje o krzywoprzysięstwie, zawieraniu małżeństw, przegierzu miejskim, budowie ulic i wałów (murów miejskich). W części drugiej księgi piątej czytamy o: prawie łowieckim, porządku publicznym, lennie, wyborze cesarza i sędziów, kwestiach sądowych, królewskiej banicji, języku ojczystym oraz prawie oskarżonego do tłumacza. Część trzecia zawiera normy o zarządzaniu majątkiem nieletniego właściciela, obcokrajowca oraz o majątku przejętym za długi czy też w zastaw. Czwarta, ostatnia część księgi „traktuje o pewnych szczególnych przypadkach mordu lub zabójstwa oraz oskarżeniu przez sędziego”⁴¹.

Znaczenie Księgi praw miejskich Głubczyc

Spis głubczyckich praw miejskich miał znaczenie głównie lokalne. Znane (i zachowane) są jedynie dwa odpisy tekstów zawartych w Księdze. Jeden

³⁹ *Ibidem*, s. 74.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ *Ibidem*, zob. także s. 80–81 – wybrane przepisy prawa miśnieńskiego: „Dystynkcja 24: Gdy ktoś chce poświadczyć dokument, winien wójtowi i ławnikom zapłacić opłatę za poświadczenie: to jest dla wójta szyling pełnowartościowych [...] fenigów i każdemu z ławników po dwa fenigi, wóznemu sądowemu dwa. Dwa wyklada się na tablicę lub w książkę, pisarzowi daje się także dwa”; „Dystynkcja 19: Rada nie powinna się zbierać w piątek (ani) w żaden świąteczny dzień, chyba że bieda lub nieodzowny przymus spowodują, że nie można tego zrobić inaczej”; „Dystynkcja 2: W każdym czasie winien panować pokój wśród klechów i duchowieństwa, wśród kobiet, dziewcząt i Żydów, w ich dobytku i życiu”; „Dystynkcja 7: „Klechy i Żydzi, którzy noszą broń i nie są należycie ostrzyżeni: jeśli ktoś wyrządzi jednemu z nich krzywdę, należy ich potraktować jak osoby świeckie, gdyż nie powinni nosić broni, określonej w codziennym pokoju królewskim”.

z nich – pochodzący z końca XVI w. – znajduje się w Archiwum Państwowym we Wrocławiu (Rep. 135 D 366 ab), drugi zaś – z wieku XVIII – w Bibliotece Państwowej i Uniwersyteckiej Dolnej Saksonii w Getyndze (Ms. Jurid. 549)⁴². Nie można jednocześnie wykluczyć istnienia innych rękopisów, nieznanymi jeszcze nauce.

Bardzo znamienne jest także to, że prawo głubczyckie przyjęło w XII w. i później, do wieku XV, wiele powstających w pobliżu ośrodków miejskich⁴³: Horni Benešov, miasto w Czechach, w kraju morawsko-śląskim (1253)⁴⁴; Odry, miasto w Czechach, w kraju morawsko-śląskim (po 1253)⁴⁵; Krzanowice, miasto w Polsce, w województwie śląskim (1265)⁴⁶; Uherský Brod, miasto w Czechach, w kraju zlińskim (1272)⁴⁷; Budišov nad Budišovkou, miasto w Czechach, w kraju morawsko-śląskim (po 1274)⁴⁸; Lubawka, miasto w Polsce, w województwie dolnośląskim (po 1274)⁴⁹; Hranice, miasto w Czechach, w kraju ołomunieckim (1276–1392)⁵⁰; Fulnek, miasto w Czechach, w kraju morawsko-śląskim (przed 1293)⁵¹; Příbor, miasto w Czechach, w kraju morawsko-śląskim (przed 1294)⁵²; Vitkov, miasto w Czechach, w kraju morawsko-śląskim (1301)⁵³; Hlučín, miasto w Czechach, w kraju morawsko-śląskim (1303–1403)⁵⁴; Nový Jičín, miasto w Czechach, w kraju morawsko-śląskim (1313)⁵⁵; Bilovec, miasto w Czechach, w kraju morawsko-śląskim (przed 1371)⁵⁶.

Do roku 1626 w Głubczycach znajdował się sąd apelacyjny, będący najwyższą instancją dla księstwa opawskiego i okolicznych ziem. Miasto leżało na styku terytoriów zdominowanych przez prawo średzkie z jednej stro-

⁴² *Ibidem*, s. 78.

⁴³ G. Schubart-Fikentscher, *Die Verbreitung der deutschen Stadtrechte in Osteuropa*, Weimar 1942, s. 211 i n., za: G. Roth, *op. cit.*, s. 78.

⁴⁴ Zob. <http://www.hbenesov.cz/historie-mesta/d-1378/p1=1116> (14.07.2016).

⁴⁵ Zob. http://www.odry.cz/vismo/dokumenty2.asp?u=10908&id_org=10908&id=222937&p1=2276 (14.07.2016).

⁴⁶ Zob. <http://www.krzanowice.pl/new/site/index/1.html> (14.07.2016); N. Mika, *Dějiny města a obce Křanovice*, Kraków 2013.

⁴⁷ Zob. <http://www.uherskybrod.cz/info/historie-mesta?&expandMenu=16> (14.07.2016).

⁴⁸ Zob. <http://budisov.cz/historie.php> (14.07.2016).

⁴⁹ Zob. <http://turystyka.lubawka.eu/artukul/2-turystyka/222-mila-dolina-liebau-in-schlesien> (14.07.2016).

⁵⁰ Zob. [https://cs.wikipedia.org/wiki/Hranice_\(okres_P%C5%99erov\)#Historie](https://cs.wikipedia.org/wiki/Hranice_(okres_P%C5%99erov)#Historie) (14.07.2016).

⁵¹ Zob. <http://www.fulnek.cz/historie/d-1703/p1=1817> (14.07.2016).

⁵² Zob. <http://turista.pribor.eu/miasto/z-historii/> (14.07.2016).

⁵³ Zob. <http://www.vitkov.info/miasto-vitkov/vitkov/historia-miasta/> (14.07.2016).

⁵⁴ Zob. <http://www.hlucin.cz/redakce/index.php?clanek=158104&xuser=&lanG=cs&slozka=155760&xsekce=155734> (14.07.2016).

⁵⁵ Zob. <http://www.novyjicin.cz/historie/> (14.07.2016).

⁵⁶ Zob. <http://www.bilovec.cz/> (14.07.2016).

ny, a miśnieńskie z drugiej. Na Morawach prawo głubczyckie swobodnie „konkurowało” z miśnieńskim⁵⁷.

Nie wiadomo natomiast do dzisiaj, skąd prawa swe wzięły same Głubczyce. Nie wiadomo także, kiedy miastu nadano takie prawa. Uważa się, że uczynił to w roku 1187 książę Włodzimierz z Ołomuńca za zgodą króla czeskiego Fryderyka⁵⁸. Trwające od XIX w. badania, prowadzone głównie przez uczonych niemieckich, nie wyjaśniły dotychczas tej kwestii. Zatem przyporządkowanie prawa głubczyckiego „właściwej pod względem miejsca i czasu” rodzinie praw wymaga dalszych analiz i dociekań historyków średniowiecznych praw miejskich⁵⁹.

Zakończenie

Księga praw miejskich Głubczyc jest dokumentem o wielkim znaczeniu dla nauki i kultury polskiej, niemieckiej, morawskiej (czeskiej). Jest wytworem pogranicza. Ziemi, narodów, tradycji. Nie od dzisiaj przecież wiadomo, że na wszelkich pograniczach dzieją się zwykle rzeczy ciekawe, często twórcze i inspirujące. Owocem tej rzeczywistości jest Księga, której zawartość prawną w wielkim skrócie przedstawiłem, opierając się głównie na nielicznych dostępnych opracowaniach polskojęzycznych. Opracowania mojego zatem w żadnej mierze nie można nazwać wyczerpującym. Może ono jednak unaocznic problem Księgi czytającej publiczności, a przede wszystkim historykom prawa badającym średniowieczne prawa miejskie. „Problemem Księgi” jest jej nieobecność w szerszej świadomości społecznej i w krajowym dyskursie naukowym. Badali ją Niemcy bo – jak się wydaje – należała przez wieki jakby troszkę bardziej do ich świata. Niemcy odeszli z ziemi głubczyckiej w 1945 r., Księga wtedy zaginęła, odnalazła się bardzo niedawno. Polacy nie zdążyli się nią jeszcze zainteresować. Problematyka z nią związana praktycznie nie istnieje w Internecie, pojęcia „prawa głubczyckie” na próżno szukać nawet w fachowych polskich opracowaniach naukowych z dziedziny historii prawa. Najwyższy czas na triumfalny powrót! Księga praw miejskich Głubczyc wróciła do domu! Jest wspaniała, kolorowa, imponująca! Technie żywą wciąż historią! Chciejmy ją zobaczyć, zanurzyć się w atmosferze ciepłego, mieszczańskiego, śląsko-morawskiego średniowiecza, którą emanuje, zaprzyjaźnić się z nią. Koniecznie trzeba Księgę przetłumaczyć na język polski. To pierwsze i podstawowe zadanie. A potem kontynuować dociekania naukowe już zapoczątkowane. To zadanie dla nas, próba spłacenia długu wobec pokoleń ludzi, którzy byli tutaj przed nami...

⁵⁷ G. Roth, *op. cit.*, s. 78.

⁵⁸ S. Szyller, *op. cit.*, s. 12.

⁵⁹ G. Roth, *op. cit.*, s. 79.

Bibliografia

Opracowania

- Grimm J., Grimm W., *Deutsches Wörterbuch*, Bd. 30, Leipzig 1984.
- Kalicki W., *Księga z Głubczyc podarowana Polsce!*, „Gazeta Wyborcza” 2002 z 13 lipca, <http://wyborcza.pl/1,75248,932054.html> (5 lipca 2016).
- Kotula F., *Diariusz muzealny 1942–1948*, Rzeszów 1999.
- Mika N., *Dějiny města a obce Křenovice*, Kraków 2013.
- Munzel D., *Meißener Rechtsbuch*, [w:] *Handvörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte*, Hrsg. A. Erler, E. Kaufmann, D. Merkmüller, Berlin 1977–1991.
- Roth G., *Księga praw miejskich Głubczyc. Powstanie i znaczenie*, [w:] *O Księdze praw miejskich Głubczyc. Studien zum Leobschützer Stadtrechtsbuch*, Wrocław 2006.
- Schubart-Fikentscher G., *Die Verbreitung der deutschen Stadtrechte in Osteuropa*, Weimar 1942.
- Szyller S., *Dzieje Księgi*, [w:] *O Księdze praw miejskich Głubczyc. Studien zum Leobschützer Stadtrechtsbuch*, Wrocław 2006.

Źródła internetowe

- Maler K., *Codex Iuris Lubschicensis*, <http://glubczyce.pl/203/codex-iuris-lubschicensis.html> (5.07.2016).
- Maler K., *Codex Iuris Lubschicensis – Księga praw miejskich Głubczyc*, <http://muzeum.powiat-glubczycki.pl/35/codex-iuris-lubschicensis-ksiega-praw-miejskich-glubczyc.html> (4.07.2016).
- Piechaczek B., *Codex Iuris Lubschicensis (1421 r.)*. Kodeks praw miejskich Głubczyc jako przykład warsztatu artystycznego Jana z Żytawy, <http://docplayer.pl/2468492-Barbara-piechaczek-codex-iuris-lubschicensis-1421r.html> (5.07.2016).
- <http://budisov.cz/historie.php> (14.07.2016).
- <http://glubczyce.pl/41/12096/historia-glubczyc.html> (17.07.2016).
- <http://sjp.pwn.pl/slowniki/wilkierz.html> (7.07.2016).
- <http://turista.pribor.eu/miasto/z-historii/> (14.07.2016).
- <http://turystyka.lubawka.eu/artypul/2-turystyka/222-mila-dolina-liebau-in-schlesien> (14.07.2016).
- <http://www.bilovec.cz/> (14.07.2016).
- <http://www.fulnek.cz/historie/d-1703/p1=1817> (14.07.2016).
- <http://www.hbenesov.cz/historie-mesta/d-1378/p1=1116> (14.07.2016).
- <http://www.hlucin.cz/redakce/index.php?clanek=158104&xuser=&lanG=cs&slozka=155760&xsekce=155734> (14.07.2016).
- <http://www.krzanowice.pl/new/site/index/1.html> (14.07.2016).
- <http://www.novyjicin.cz/historie/> (14.07.2016).
- http://www.odry.cz/vismo/dokumenty2.asp?u=10908&id_org=10908&id=222937&p1=2276 (14.07.2016).
- <http://www.uherskybrod.cz/info/historie-mesta?&expandMenu=16> (14.07.2016).
- <http://www.vitkov.info/miasto-vitkov/vitkov/historia-miasta/> (14.07.2016).
- [https://cs.wikipedia.org/wiki/Hranice_\(okres_P%C5%99erov\)#Historie](https://cs.wikipedia.org/wiki/Hranice_(okres_P%C5%99erov)#Historie) (14.07.2016).

THE LEGAL CONTENTS OF THE TOWN RIGHTS OF GŁUBCZYCE (*CODEX IURIS LUBSCHICENSIS*)

Abstract: In the paper, a unique monument in the area of town charters history is presented, that is The Town Charter of Głubczyce. At present, housed by the National Archives in Opole, it was written in Gothic. On the both sides of each of the 241 parchment pages of goat skin in two

columns (several pages have got only ruled lines). It was bound later on (the beginning of the 20th century) in oak boards, covered with brown leather. The corners of the both covers and their insides have brass bindings of open-work with the motif of a crown and cone knobs – feet. The book has the following dimensions 40 x 29.5 [cm] and is well preserved. The legal regulations contained in it became the basis of functioning of many towns in Silesia, Czech and Moravia, laying the foundation for the family of the town rights of Głubczyce.

Keywords: GŁUBCZYCE, *CODEX IURIS LUBSCHICENSIS*